

Яна НЕЧЕПОРУК,

orcid.org/0000-0003-1152-8030

кандидат педагогічних наук,

докторант кафедри педагогіки та менеджменту освіти

Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

(Кропивницький, Україна) *yananecheporuk83@gmail.com*

ПРОВІДНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ ІНШОМОВНОЇ ПІДГОТОВКИ У ВІТЧИЗНЯНИХ ЛЬОТНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ (70-ті роки)

Розвинена галузь цивільної авіації країни є особливим маркером успішності та розвитку країни. Багато в чому успішна діяльність будь-якої сучасної галузі залежить від добре дослідженого історичного досвіду та його ефективного застосування у сьогоденні. Наразі дослідивши вітчизняні та зарубіжні наукові доробки було визначено, що процес професійної іншомовної підготовки у вітчизняних льотних навчальних закладах знаходився поза зоною історико-педагогічних досліджень. Період 70-х років ХХ століття став переломним для вітчизняної цивільної авіації в цілому та іншомовної підготовки майбутніх авіаційних фахівців, зокрема. Найважливішою підставою активізації процесу вивчення іноземної мови радянськими фахівцями цивільної авіації став вступ Радянського Союзу до Міжнародної Організації Цивільної Авіації (ICAO) 14 листопада 1970 року. У зв'язку з цим, у досліджуваній період відбувається усвідомлення необхідності спільної мови комунікації міжнародної цивільної авіації, введення законодавчо закріпленої стандартної фразеології, а також підвищення вимог до мовних навичок та вмінь пілотів. На початку 70-х років ХХ ст. з'явилась можливість долучитись до вивчення та впровадження ефективних методик у вивчення іноземної мови як загального так і професійного вжитку. Комунікативний підхід до вивчення іноземної мови став пріоритетним під час розробки навчальної програми з курсу англійської мови для спеціальності 1611 – експлуатація повітряного транспорту (спеціалізація – льотна експлуатація), виконаної наприкінці 70-х років кафедрою іноземних мов Кіровоградського вищого льотного училища ЦА. Однак, зауважимо, що у зазначений період іншомовна підготовка у вітчизняних льотних навчальних закладах не задовольняла потреби професійного спілкування, у зв'язку з чим вивчення іноземної мови авіаційними спеціалістами, необхідної для фахової діяльності, відбувалося у форматі інтенсивного навчання. Окрім того, у досліджуваній період значного поширення у викладанні іноземної мови у льотних училищах ЦА УРСР набуває демонстраційний метод. Цей метод визнається ефективним як під час вивчення профільюючих дисциплін так і під час вивчення іноземної мови. Методисти та педагоги визнавали, що він допомагає у формуванні правильних уявлень про об'єкт, що вивчається, глибокому розумінні процесів і явищ, формуванні професійних умінь та навичок.

Ключові слова: іншомовна підготовка, історичний період, авіаційні фахівці, методи навчання.

Yana NECHEPORUK,

orcid.org/0000-0003-1152-8030

Ph.D.,

Doctoral Student at the Pedagogy and Science Management Department

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University

(Kropyvnytskyi, Ukraine) *yananecheporuk83@gmail.com*

LEADING TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL FOREIGN LANGUAGE TRAINING IN DOMESTIC FLIGHT TRAINING INSTITUTIONS (70s)

Successful and developed industry of civil aviation in a country becomes a special positive marker of a state. In a great deal successful activity of any modern industry depends on profound historical experience investigations and its effective application in present time. Now investigating domestic and foreign scientific revisions it was identified that a process of professional foreign preparation in domestic flight educational establishments was out of zone of historic-pedagogical researches. A period of 70ies in the XX century became critical for a home civil aviation on the whole and foreign preparation of future aviation specialists, in particular. Major founding of activation of process of study of foreign language the prelude of Soviet Union became the soviet specialists of civil aviation of International Organization of Civil Aviation (ICAO) on November, 14, 1970. In this regard, it had begun the period of awareness that there was a great need for a common language of communication in the sphere of international civil aviation. It was the time of aviation phraseology introduction into the civil aviation activity and flight professionals training. It was also noticed a great increment of the language skills and abilities requirements of pilots. In the early 70's of the XX century there was an opportunity to join the

study and implementation of effective methods of learning a foreign language for both general and professional usage. Communicative approach got a priority in a process of foreign language studying during the development of the English language curriculum for specialty 1611 - air transport operation (specialization - flight operation), performed in the late 70's by the Department of Foreign Languages Kirovograd High Flight School of Civil Aviation. However, it should be noted that during this period, foreign language training in domestic flight schools did not meet the needs of professional communication, so the study of a foreign language required additional educational formats. So to make a progress in professional foreign language communication an intensive method of training was suggested.

Key words: *foreign language training, historical period, aviation specialists, teaching methods.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Проблема авіаційної англійської у вітчизняній цивільній авіації виникла ще у 50-ті рр., коли Аерофлот розпочав регулярні польоти за кордон. Тоді було прийнято локальне рішення – включати до складу екіпажу бортрадиста чи штурмана зі знанням англійської, що не могло вирішити повною мірою проблему. Центральне управління міжнародних повітряних сполучень, яке здійснювало міжнародні перевезення на той час, розпочало навчання англійської мови для екіпажів та диспетчерів у своєму Навчально-тренувальному загоні. Отже, знання з професійного іноземного мовлення фахівці авіаційної галузі набували не в льотних навчальних закладах під час навчання, а згодом, під час трудової діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз історичних аспектів розвитку вищої вітчизняної освіти можна зустріти у працях А. Алексюка (Алексюк, 1998: 357-360), Л. Березівської (Березівська, 2008: 21-30), Н. Гупана (Гупан, 2013: 53-56). Питанням розвитку вищої технічної освіти присвятили свої роботи С. Онопченко (Онопченко, 2008: 197-202), І. Федосова (Федосова, 2013: 272-277). Слід зауважити, що проблеми іншомовної підготовки авіаційних фахівців стали об'єктом досліджень провідних українських науковців: у працях Б. Алякринського, В. Колосова, А. Пчелінова та інших представлено питання мовлення авіаційних операторів; О. Васюкович дослідила проблему формування професійної готовності майбутніх авіадиспетчерів до ведення радіообміну у нестандартних ситуаціях (Васюкович, 2018: 15). Особливим доробком у питанні формування мовної компетентності майбутніх фахівців авіаційної галузі (пілоти та авіадиспетчери) визначається дослідження О. Ковтун, в якому представлено теоретичні та методичні аспекти процесу професійної підготовки майбутніх працівників авіакомпаній (Богуш, Ковтун, 2014: 66-74). Аналіз доробку вітчизняних та зарубіжних науковців свідчить про відсутність цілісного історико-педагогічного дослідження процесу професійної іншомовної підготовки у вітчизняних льотних навчальних закладах упродовж другої половини ХХ – початку ХХІ століття.

Мета статті. Метою даної статті є характеристика особливостей процесу розвитку професійної іншомовної підготовки у вітчизняних льотних навчальних закладах 70-х років. Дослідити історичні передумови, що сприяли розвитку англійської підготовки майбутніх авіаційних фахівців. Розглянути основні нормативні документи того періоду, що регламентували освітню діяльність у даній галузі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливою подією, яка суттєво вплинула на розвиток викладання англійської мови в льотних училищах цивільної авіації, став вступ СРСР до ІКАО 14 листопада 1970 року. Відповідно до Конвенції про міжнародну цивільну авіацію від 07.12.1944 р., цілями і завданнями Організації є розробка принципів і методів міжнародної аеронавігації та сприяння плануванню і розвитку міжнародного повітряного транспорту з тим, щоб: а) забезпечувати безпечний і упорядкований розвиток міжнародної цивільної авіації у всьому світі; б) заохочувати мистецтво конструювання та експлуатації повітряних суден у мирних цілях; в) заохочувати розвиток повітряних трас, аеропортів та аеронавігаційних засобів для міжнародної цивільної авіації; г) задовольняти потреби народів світу в безпечному, регулярному, ефективному та економічному повітряному транспорті; д) запобігати економічним втратам, викликаним нерозумною конкуренцією; е) забезпечувати повну повагу прав Договірних держав і справедливості для кожної Договірної держави можливості використовувати авіапідприємства, зайняті в міжнародному повітряному сполученні; ф) уникати дискримінації стосовно Договірних держав; г) сприяти безпеці польотів у міжнародній аеронавігації; і) надавати спільне сприяння розвитку міжнародної цивільної аеронавтики в усіх її аспектах (Конвенція про міжнародну цивільну авіацію, 1944). Отже, Чиказька конвенція встановила основні принципи роботи міжнародної авіації, запровадила міжнародні стандарти та рекомендовану практику (Standards and Recommended Practices, SARPs) У зв'язку з цим, у досліджуваній період відбувається усвідомлення необхідності спільної мови комунікації міжнародної цивільної авіації,

введення законодавчо закріпленої стандартної фразеології, а також підвищення вимог до мовних навичок та вмінь пілотів (Смокотін, 2011: 107).

Нові вимоги до роботи з кадрами, підвищення якості підготовки спеціалістів, до системи освіти у цілому було висунуто на XXIV з'їзді КПРС, який відбувся з 30 березня до 9 квітня 1971 року. Директивні вказівки з'їзду про вдосконалення підготовки кадрів мали особливо важливе значення для цивільної авіації, оскільки Аерофлот постійно оснащувався складною авіаційною технікою, розвивався швидкими темпами і являв собою одну з найбільш передових, розвинутих галузей народного господарства. 70-ті роки ХХ ст. характеризуються організацією семи нових навчальних закладів ЦА: Академія (1971 р.), Актюбінське вище льотне училище (1975 р.), Московський інститут (1971 р.), Кіровоградське льотно-штурманське (1971 р.), Ленінградське (1972р.), Мінське (1975 р.), Фрунзенське (1974 р.) авіатехнічні училища, які вели підготовку за 13-тма новими спеціальностями, спеціалізаціями та напрямками. Станом на 1975 рік Міністерство ЦА мало 5 вузів, 5 льотних, 2 льотно-технічних, 11 технічних училищ, в яких здійснювалася підготовка за 49-тма спеціальностями, спеціалізаціями та напрямками, з них: 24 – у вузах, 12 – у технічних училищах. За 1971-1975 рр. в училищах ЦА було підготовлено 47 862 особи.

Значно зріс і зміцнився у ці роки міжнародний авторитет навчальних закладів, їх роль у підготовці авіа спеціалістів для закордонних, особливо для соціалістичних країн та країн, що розвиваються. За 1971-1975 роки підготовлено 647 спеціалістів з 62 країн, а також 3279 спеціалістів пройшли перепідготовку і підвищення кваліфікації. Провідна роль у цьому процесі належала КШВЛП. Так, якщо у 1972 р. у КШВЛП було перепідготовлено 102 авіаспеціалісти, то у 1976 р. – 256 осіб. За ці роки змінився і склад іноземних слухачів, більшість з яких склали представники країн Азії та Африки. Це призводило до збільшення терміну їх навчання, що обумовлювалося низьким рівнем їх попередньої підготовки і поганим знанням російської та англійської мов.

На початку 70-х років ХХ ст. створюється також можливість вироблення єдиних позицій у вітчизняній методиці, що довели рішення I Всеросійського семінару методистів іноземних мов у П'ятигорську. Предметом дослідження таких радянських науковців, як Є. Пассов, С. Шатілов, В. Бухбіндер, І. Бим, Г. Рогова, Н. Гез, О. Леонтєв, П. Гурвич стає комунікативний підхід до викладання іноземної мови. Представники цього

напрямку визначили основні його риси: «1. Практична спрямованість навчання. 2. Диференційований підхід до навчання, що виявляється в урахуванні специфіки кожного виду мовної діяльності. 3. Комплексний підхід до організації мовного матеріалу, що уможлиблює оволодіння вимовної, граматичної і лексичної сторонами мови у їх єдності з урахуванням мовних зразків. 4. Комунікативна спрямованість навчання, що знаходить своє вираження насамперед у характері вправ. 5. Іntenсифікація навчального процесу» (Лазарева, 1971: 87-89). У працях зазначених науковців визначається практична мета вивчення іноземної мови – навчання іноземної комунікації, спілкування іноземною мовою. Отже, у 70-ті роки ХХ ст., методологічні принципи навчання іноземної мови, викладені у дослідженнях Є. Пассова, С. Шатілова, І. Бим, Н. Гез, О. Леонтєва П. Гурвича та інших науковців, були покладені в основу комунікативного методу вивчення іноземних мов, зокрема й у льотних навчальних закладах. Відповідно до принципів, зокрема практичного спрямування вивчення іноземної мови як засобу навчання, особистісного спрямування навчання, функціональності навчального матеріалу, мотивованості, новизни, комплексності, ситуативності тощо, вивчення мовного матеріалу передбачало формування практичних навичок щодо застосування знань з іноземної мови для різних цілей, залежно від різних комунікативних ситуацій (наприклад, неформальне, офіційне та професійне спілкування), для читання і розуміння текстів різного типу, відтворення і створення текстів з метою підтримання розмови тощо. Усі набуті знання мали реалізуватися в різних комунікативних актах, зокрема й у професійному спілкуванні. Реалізація зазначеного підходу на практиці характеризується використанням ділових ігор як одного із основних засобів навчання, який дозволяє моделювати реальні ситуації спілкування з метою оволодіння студентами такими видами мовленнєвої діяльності, як говоріння, читання, аудіювання, письмо; обмеженим використанням рідної мови; не заучуванням граматичних правил, а їх інтуїтивним використанням під час мовлення; вивчення лексики у певному контексті. Комунікативний підхід вивчення іноземної мови дозволяє сформулювати навички свідомого використання граматичних та лексичних форм, необхідних для виконання комунікативних завдань. Граматичні та лексичні правила освоюються у процесі спілкування, що дозволяє навчити студентів говорити іноземною мовою не лише вільно, але й правильно. Отже, застосування комунікативного методу мало осно-

вну мету – навчити майбутніх авіаційних фахівців грамотно розмовляти англійською мовою в різних ситуаціях на рівні, необхідному для професійної діяльності.

Комунікативний підхід до вивчення іноземної мови став пріоритетним під час розробки навчальної програми з курсу англійської мови для спеціальності 1611 – експлуатація повітряного транспорту (спеціалізація – льотна експлуатація), виконаної у 1979 році кафедрою іноземних мов Кіровоградського вищого льотного училища ЦА (КВЛУ ЦА – з 1978 р.). Розробка такої програми була важливим кроком у розвитку іншомовної підготовки фахівців льотних навчальних закладів України, оскільки до цього часу їх підготовка з іноземної мови здійснювалася відповідно до програми з англійської мови для немовних спеціальностей вищих навчальних закладів (1975 року).

Зміст програми був розрахований на вивчення англійської мови протягом двох курсів (чотирьох семестрів: I-IV), з них: I курс – 130 год. (I сем. – 72 год., II – 58 год.); II курс – 78 год. (III сем. – 56 год., з них: 28 год. обов'язкових занять і 28 год. – факультативних; IV – сем. -22 год. – факультативні заняття); III курс – 55 год. (V сем. – 55 год. обов'язкових занять). Після I, II, III семестрів передбачено складання заліків, після закінчення курсу – екзамена.

Основна мета курсу – практичне оволодіння курсантами англійською мовою, з тим, щоб вони:

1. Володіли навичками ведення радіотелефонних перемовин за програмою «повітря – земля»;
2. Читали літературу за спеціальністю з метою отримання необхідної інформації;
3. Мали можливість отримати необхідну інформацію під час читання газетних статей. Програма передбачала формування таких професійних знань, як: правила повітряної навігації, конструкція літака і його складових частин, робота приладів, радіо та електрообладнання тощо. Як зазначають автори програми, для цього необхідне поєднання різних навичок і умінь, як участь у загальному мовному спілкуванні, так й умінь читати та аналізувати спеціальну літературу англійською мовою. Програма розрахована на курсантів, які починають та продовжують вивчення англійської мови.

Основним джерелом отримання знань для тих, хто починає вивчення англійської мови, є «Підручник англійської мови для льотного та диспетчерського складу міжнародних авіаліній» (1972 р.), автори: Р. Гобанова, Р. Доктор, Н. Жиліна, А. Штакіна, А. Юргелайтис, а також додаткові матеріали, здобуті викладачами у результаті вивчення досвіду роботи радянських аеропортів та наявних

записів перемовин за маршрутом на міжнародних авіалініях. Як матеріали для осіб, які продовжують навчання, використовуються адаптовані та неадаптовані матеріали для спеціалістів цивільної авіації з різних галузей знань, у тому числі й бюлетні ІСАО. Газетна лексика вивчається за матеріалами публікацій газети «Московские новости» англійською мовою. Основними видами навчальної роботи є аудіювання, говоріння, читання, переклад, допоміжним – письмо. Вивчення граматики не є самоціллю, вона вивчається у практичному курсі англійської мови. Позитивним є розробка авторами вимог до лексичного, морфологічного, синтаксичного, граматичного мінімуму, а також вимог до заліків та екзамену. Зміст екзамену включає читання зі словником оригінальної літератури за фахом з точним передаванням змісту прочитаного у формі письмового перекладу. Обсяг тексту не менше 1200 друкованих знаків за одну академічну годину. Ведення радіотелефонних перемовин «повітря – земля» (у межах 21 уроку для осіб, що продовжують вивчення англійської мови і 19 уроків – для осіб, що починають вивчення англійської мови в училищі, за підручником Р. Гобанової). Переклад радіотелефонних перемовин з російської англійською мовою, відповіді на запитання, повторення команд.

Як бачимо, запропонована програма з англійської мови спрямована насамперед на формування навичок професійного мовлення, вироблення вимог до змісту та обсягу знань курсантів з різних розділів мовознавства, що мало позитивне значення за умови відсутності документа щодо єдиних вимог до змісту і рівня знань майбутніх авіаційних фахівців. На жаль, зазначена програма почала втілюватися у навчальний процес лише на початку 80-х років ХХ ст.

Однак, зауважимо, що у 70-ті роки іншомовна підготовка у льотних навчальних закладах не задовольняла потреби професійного спілкування, у зв'язку з чим вивчення іноземної мови авіаційними спеціалістами, необхідної для фахової діяльності, відбувалося у форматі інтенсивного навчання. Найбільш активно ідеї інтенсивного навчання іноземної мови в розроблялися Г. Китайгородською. Слід зазначити при цьому, що повною мірою її ідеї були реалізовані лише зі створенням в 1986 році Центру інтенсивного навчання іноземним мовам при Московському державному університеті.

Зауважимо, що у 70-ті роки затребуваним інтенсивним методом вивчення іноземної мови також стала суггестопедія. Для вивчення іноземної мови тут надзвичайно важливі психологічне

налаштування та емоційний стан учнів, а викладач повинен створювати атмосферу, яка знімає боязкість і страх помилок під час говоріння. Суггестопедія активно використовувала музику, рух, сценічну дію для розслаблення присутніх на заняттях і налаштування їх на процес говоріння, спочатку під керівництвом викладача, а пізніше – самостійно. Однак, цей метод доволі недоцільно було реалізувати на заняттях у навчальних закладах, оскільки він, по-перше, потребував розробки спеціального сценарію, в якому відводилася певна роль кожному з присутніх. По-друге, за даними Г. Лозанова, йому вдавалося завдяки використанню резервів мимовільної пам'яті ввести за один місяць на розмовному рівні біля двох тисяч слів, однак у СРСР викладачі не мали спеціальної підготовки для проведення подібних занять, тому на практиці забезпечити хоч скільки-небудь близькі результати не уявлялося можливим. Отже, хоча досвід науковця становить інтерес лише як демонстрація потенційних можливостей людини (Гусленко, 2018: 21), його елементи до сьогодні використовуються під час навчання іноземної мови у ЗВО.

Окрім того, у досліджуваній період значного поширення у викладанні іноземної мови у льотних училищах ЦА набуває демонстраційний метод. У Методичних вказівках з організації навчального процесу у КВШЛП ЦА, підготовлених викладачами навчального закладу, Н. Горецький характеризує цей метод як основний і додатковий під час вивчення дисциплін, зокрема й іноземної мови.

Як основний, він сприяє формуванню правильних уявлень про об'єкт, що вивчається, глибокому розумінню процесів і явищ, формуванню професійних умінь та навичок. Як додатковий – спрямований на краще запам'ятовування, засвоєння знань, підготовку до самостійної практичної роботи. Демонстраційний метод передбачає використання наочностей: натуральних, образотворчих, графічних, символічних, електрифікованих (макети, моделі, креслення, схеми, таблиці, фотографії тощо), а також технічних засобів навчання (ТЗН). Демонстраційний метод може застосовуватися як під час пояснення матеріалу, так і під час контрольних заходів, самостійної роботи та інших видів як аудиторної, так і позааудиторної роботи. У КШВЛП ЦА демонстраційний метод широко використовувався під час навчання іноземної мови. Наприклад, під час вивчення теми «Конструкція літака і його кабіни» використовуються макети кабіни літака та панелі приладів. Наочність при цьому сприяє більш легкому засвоєнню та запам'ятовуванню нової професійної лексики.

Висновки. Отже, 70-ті роки ХХ ст. в історії розвитку іншомовної підготовки у вітчизняних льотних навчальних закладах освіти характеризуються формуванням професійної спрямованості у вивченні іноземної мови, розробкою програми з англійської мови для льотного складу, в основу якої було покладено комунікативний метод навчання, намаганням виробити єдині критерії до змісту та рівня підготовки з іноземної мови усіх членів екіпажу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексюк А.М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія : підруч. для студ., аспірантів та молодих викл. Вузів. Міжнар. фонд "Відродження". Київ: Либідь, 1998. 557с.
2. Березівська Л. Д. Реформування шкільної освіти в УРСР в умовах авторитарно-партійного суспільства на демократичних засадах (1988–1991). Молодь і ринок. 2008. № 4 (39). С. 21 – 30.
3. Богуш А. М., Ковтун О. В. Теоретичні і практичні аспекти формування мовної компетентності майбутніх пілотів і авіадиспетчерів. Вісник Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут". Серія: Філологія. Педагогіка. 2014. Вип. 4. С. 66-74. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vntufil_2014_4_9.
4. Васюкович О.М. Формування професійної готовності майбутніх авіадиспетчерів до ведення радіообміну у нестандартних ситуаціях [Текст] : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Нац. акад. пед. наук України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. Київ, 2018. 20 с.
5. Гусленко І.Ю. Конспект лекцій з дисципліни «Методика навчання іноземних мов» : для студентів 5 курсу ф-ту «Референт-перекладач», які навчаються за спец. 035 Філологія (Переклад). Народна українська академія. Харків. Вид-во НУА, 2018. 64 с.
6. Гупан Н. Актуальні проблеми методології історико-педагогічних досліджень. Рідна школа. 2013. № 4-5. С. 53-56. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rsh_2013_4-5_10
7. Конвенція про міжнародну цивільну авіацію 1944 р.: Міжнародний документ від 07.12.1944. URL <https://www.icao.int/publications/pages/doc7300.aspx>
8. Лазарева Ю. Е. Первый Всероссийский семинар методистов по иностранным языкам. Иностранные языки в школе. 1971. № 4. С. 87-89.
9. Онопченко С. Етапи розвитку інженерно-педагогічної освіти в Україні в другій половині ХХ століття. Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. 2008. № 25. С. 197-202. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppps_2008_25_33
10. Смокотин В. Всемирный язык: из опыта использования естественных языков для преодоления межъязыковых и межкультурных барьеров. Язык и культура. 2011. № 2. С. 103-114., с. 107

11. Федосова І. Реформування вищої інженерно-технічної освіти в Україні у 1917–1920-ті роки. Проблеми підготовки сучасного вчителя. 2013. № 8(2). С. 272-277. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppsv_2013_8%282%29__41

REFERENCES

1. Aleksiuk, A.M. Pedagogika vyshchoi osvity Ukrainy. Istoriia. Teoriia [Pedagogy of higher education in Ukraine. History. Theory]. "Vidrodzhennia". Kyiv: Lybid, 1998 [in Ukrainian].
2. Berezivska, L.D. Reformuvannia shkilnoi osvity v URSR v umovakh avtorytarno-partiinoho suspilstva na demokratychnykh zasadakh (1988–1991) [Reforming school education in the USSR in an authoritarian party society on a democratic basis (1988-1991)]. Molod i rynek. 2008, Nr 4 (39) [in Ukrainian].
3. Bohush, A.M., Kovtun, O.V. Teoretychni i praktychni aspekty formuvannia movnoi kompetentnosti maibutnikh pilotiv i aviadyspetcheriv [Theoretical and practical aspects of the formation of language competence of future pilots and air traffic controllers]. Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu Ukrainy "Kyivskiy politekhnichnyi instytut". Seriya: Filolohiia. Pedagogika, 2014. Nr.4, pp 66-74 [in Ukrainian].
4. Vasiukovych, O.M. Formuvannia profesiinoi hotovnosti maibutnikh aviadyspetcheriv do vedennia radioobminu u nestandartnykh sytuatsiiakh [Formation of professional readiness of future air traffic controllers for conducting radio exchange in non-standard situations]. (Extended abstract of candidate's thesis). National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, 2018 [in Ukrainian].
5. Huslenko, I.Iu. Konspekt leksii z dystsypliny «Metodyka navchannia inozemnykh mov»: dlia studentiv 5 kursu fakultetu «Referent-perekladach», yaki navchaliutsia za spets. 035 Filolohiia (Pereklad) [Lectures on the subject "Methods of teaching foreign languages": for 5th year students]. Kharkiv Humanities University "National Ukrainian Academy", 2018, Kharkiv [in Ukrainian].
6. Hupan, N. Aktualni problemy metodolohii istoriko-pedahohichnykh doslidzhen [Current issues of methodology of historical and pedagogical research]. Ridna shkola, 2013, Nr 4-5, 53-56 URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rsh_2013_4-5_10 [in Ukrainian].
7. Convention on International Civil Aviation 1944: International document of 07.12.1944. URL: <https://www.icao.int/publications/pages/doc7300.aspx>
8. Lazareva Yu. E. Pervyi Vserossyiskii seminar metodistov po inostrannym yazykam [The First All-Russian Seminar of Methodists in Foreign Languages]. Inostrannyye yazyki v shkole, 1971, Nr. 4, 87-89 [in Russian].
9. Onopchenko, S. Etapy rozvytku inzhenerno-pedahohichnoi osvity v Ukraini v druhii polovyni XX stolittia [Stages of development of engineering and pedagogical education in Ukraine in the second half XX century]. Psykholoho-pedahohichni problemy silskoi shkoly, 2008, Nr. 25, 197-202 URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppps_2008_25_33 [in Ukrainian].
10. Smokotyn, V. Vsemirnyi yazyk: iz opyta ispolzovaniya yestestvennykh yazykov dlia preodoleniia mezhyazykovykh y mezhkulturnykh baryerov [World language: from the experience of using natural languages to overcome interlingual and intercultural barriers]. Yazyk i kultura, 2011, Nr. 2, 103-114 [in Russian].
11. Fedosova, I. Reformuvannia vyshchoi inzhenerno-tekhnichnoi osvity v Ukraini u 1917–1920-ti roky [Reformation of all engineering and technical education in Ukraine in 1917–1920s]. Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia, 2013, Nr. 8(2), 272-277 URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppsv_2013_8%282%29__41 [in Ukrainian].